

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ АТРАКЦІЇ НА МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ ПІДЛІТКІВ

Сердюк Н.І.

Бердянський державний педагогічний університет

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових досліджень міжособистісного спілкування в підлітковому віці. Визначено особливості прояву атракції серед підлітків. Виокремлено психологічні умови формування атракції між підлітками. Розкрито програму психологічної підтримки та соціально-психологічного тренінгу формування атракції до однолітків у підлітковому віці. Подано результати впровадження зазначеної роботи, що вказують на позитивний вплив психологічних умов формування атракції на міжособистісні стосунки підлітків.

Ключові слова: атракція, дружба, міжособистісні стосунки, симпатія, підлітковий вік.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається стрімкими змінами економічних, соціальних та культурних умов існування, що обумовлюють перегляд життєвих принципів та цінностей кожної людини, потребу у вихованні нового активного, цілеспрямованого молодого покоління, яке здатне самостійно приймати рішення та активно брати участь у соціальному житті. Особливе значення в наш динамічний час належить вмінню виявляти впевнену позитивну поведінку серед оточуючих. Найповніше це вміння реалізовується в прояві атракції до однолітків серед підлітків, формування позитивних взаємовідносин у цьому віці, безпосередньо впливає на особистісне зростання підлітка. У наш час простежуються тенденції акселерації підростаючого покоління, тобто підлітки достатньо швидко розвиваються як у фізичному, так і в психологічному планах. Незважаючи на швидке дорослішання, за позицією Д. Б. Ельконіна [10], А. Г. Грецова [4], підліток відчуває велику потребу в емоційній підтримці однолітків, бо саме ровесники краще за інших розуміють його проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській психології до проблеми атракції звертались: С. Д. Максименко, який вважав її першою потребою, що породжує прихильність, дружбу та кохання [6]. В. А. Семиченко, яка визначає її як психологічне явище, що зумовлює появу привабливості однієї людини для іншої та почуття приязні між ними [8]. В. М. Фомічова, в дослідженнях якої атракція розглядається як фактор психологічної сумісності особистостей [9]. Вікові особливості прояву атракції дотично розглядаються у дослідженнях Ю. А. Агачевої, яка тлумачить її як чинник гармонізації взаємодії вчителя з молодшими школярами [1], А. М. Кленчу, яка відзначала значущість емоційно-комунікативної складової в прояві атракції у старшому юнацькому віці [5]. Ряд психологів (І. С. Булах, Р. В. Павелків, В. А. Вінс, Л. Ф. Анн та ін.) стверджують, що підлітковий вік є сензитивним щодо прояву атракції. Підлітки намагаються виявити значущі для них однолітків, і атракція є головним фактором зазначеного процесу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас результати аналізу наукової літератури за означеною проблемою засвідчують відсутність спеціальних системних досліджень особливостей формування атракції до однолітків у підлітковому віці. Поза увагою науковців залишаються питання визначення умов, які б сприяли становленню позитивних взаємовідносин серед підлітків, які безпосередньо впливають на особистісне зростання підлітка.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявити вплив психологічних умов формування атракції на міжособистісні стосунки підлітків.

Виклад основного матеріалу. Правильно оцінити стосунки між підлітками, прогнозувати їх реакцію один на одного, зрозуміти, хто більш популярний серед однолітків, а кого вони уникають – от далеко не весь перелік проблем, з якими зіштовхуються вчителі та практичні психологи. Разом із тим, таку пильну увагу до проблем міжособистісних стосунків підлітків можна пояснити декількома причинами. По-перше, підлітковий вік є особливим у розвитку атракції серед однолітків, оскільки провідним видом діяльності є інтимно-особистісне спілкування з однолітками (Д. Б. Ельконін) [10]. Воно глибоке і змістовне та, як правило, узгоджується із проявами прихильності та симпатії між підлітками (І. С. Булах) [3]. По-друге, спілкування з однокласниками виступає важливою умовою розвитку особистості кожного підлітка, а також є одним із засобів самоствердження. М. М. Обозов, Я. Л. Коломинський зазначали що, міжособистісні стосунки формуються у взаємодії, спільній діяльності та спілкуванні [7]. По-третє, взаємини з однолітками не тільки допомагають їм зрозуміти себе, усвідомити причини власних вчинків, розібратися у почуттях, але й формують підростаючу особистість, багато в чому визначають її індивідуальні особливості. Для кожного підлітка його стосунки з ровесниками є дуже важливим фактором особистісного становлення. Саме тому, в цьому віці проявляються такі рівні атракції як симпатія, дружба та романтичне кохання. Виникнення симпатії серед підлітків цілком зрозуміле, адже вони прагнуть знайти людину, з якою себе ідентифікують, яка б підтримувала їх, цінувала, виявляла прихильність. В основному, це їхні однолітки, бо саме вони відповідають тим критеріям, що лежать в основі підліткової симпатії, а при взаємності вона з часом переростає в дружбу, яка є одним з головних почуттів у підлітковому віці. Емоції, які можуть мати як позитивну, так і негативну модальність, мають значний вплив на подальше життя підлітка, адже від них залежить, як буде будувати свої стосунки вже доросла особистість. Для підліткового віку характерні і перші прояви романтичного кохання. Воно стрімке, ідеалістичне, недовготривале та інтенсивне за емоційними

Щоб з'ясувати більш детально особливості прояву атракції до однолітків у підлітковому віці, було проведено комплексне дослідження, в якому взяла участь 360 учнів 13-15 років загальноосвітніх шкіл I–III ступенів м. Бердянськ та шкіл Токмацького району Запорізької області. Результати якого дозволили дійти висновку, що майже в половині респондентів середній рівень прояву атракції до однолітків, що виявляється у частковому уявленні про позитивні міжособистісні стосунки з однолітками, які розкриваються шляхом виділення деяких їхніх

ознак, таких як спільність інтересів, спілкування, щирість, вираженні адекватного ціннісного ставлення до себе, а в однолітках вони прагнуть бачити впевнену особистість, що є носієм позитивних, соціально бажаних характеристик. Підлітки здебільше опираються на думку референтного оточення при аналізі емоцій і почуттів та усвідомлені мотивів, якими вони керуються у побудові власних міжособистісних стосунків з однолітками. Водночас, їм притаманна поведінкова стриманість та обережність у побудові позитивних міжособистісних стосунків. Майже третя частина досліджуваних вирізняються низьким рівнем, вони мають запозичені у значущих особистостей уявлення про позитивні відносини, виявляють байдужість й мінливість при побудові взаємин з однолітками. Приблизно п'ятій частині респондентів з високим рівнем прояву атракції притаманне цілковите розуміння цього утворення, що підтверджується проявом прихильного ставлення до ровесників та позитивної поведінки.

Отже, проведене дослідження особливостей прояву атракції серед підлітків обумовили виокремлення психологічних умов формування зазначеного утворення, які б позитивно впливали на міжособистісні стосунки підлітків та до яких ми віднесли: узагальнені уявлення про привабливість до інших; привабливі образи ровесників та зразки їх поведінки; симпатія та афіліація до окремих однолітків; прихильності та ціннісне ставлення підлітків до однолітків, з якими себе ідентифікують; довірливе та позитивне ставлення підлітків до однолітків, з якими співвідносяться особистісні позиції; безпосередня позитивна взаємодія з однолітками. Разом з тим, одержані емпіричні результати обумовили необхідність обґрунтування програми психологічної підтримки та соціально-психологічного тренінгу формувального експерименту з урахуванням виокремлених психологічних умов оптимізації цього психологічного явища.

Підґрунтям для побудови програми психологічної підтримки та соціально-психологічного тренінгу виступив когнітивно-біхевіоральний підхід, розроблений А. Бандурою, А. Беком, А. Еллісом, М. Покрассом та ін. [2], згідно з яким взаємозв'язок емоцій, суджень та поведінкових реакцій особистості є головним чинником її діяльності. В основу авторської програми було покладено наступні фундаментальні положення цього підходу: 1) рефлексивний аналіз причин емоційних та поведінкових проблем підлітків, який зумовлював вироблення доступного способу переробки ними інформації і прийняття стратегічних рішень; 2) моделювання актуальних поведінкових ситуацій та подій з життя підлітків, що актуалізували емоційні переживання та були орієнтовані на вирішення значущих для них проблем; 3) стимулювання процесу оволодіння особистістю способами і методами коригування власних поведінкових реакцій на ті чи інші життєві проблеми; 4) дій та форм поведінки, що визначають готовність будувати позитивні стосунки, дозволяють підліткам збагатити рівень знань про міжособистісну взаємодію з однолітками, сформувати позитивну емоційно-мотиваційну сферу.

Метою розробленої нами програми психологічної підтримки була мотивація атракції до однолітків у підлітковому віці. Досягнення поставленої мети передбачало реалізацію таких завдань: активізацію психологічних умов та своєчасне ефективне вирішення проблем у міжособистісних стосунках підлітків з однолітками; навчання підлітків розпізнавати та проявляти емоції та почуття до ровесників; допомога щодо усвідомлення ними ціннісного

ставлення до себе та однокласників; розвиток позитивної мотивації в стосунках з об'єктами симпатії; формування навичок прояву позитивної поведінки у взаєминах з однолітками.

Авторська програма формування атракції до однолітків у підлітковому віці реалізовувалася за допомогою трьох видів роботи: проведення пізнавально-методичної роботи з класними керівниками; консультативно-просвітницької роботи з практичними психологами та розвивальної роботи з підлітками.

При реалізації програми основними методами пізнавально-методичної роботи з класними керівниками стали: бесіди, індивідуальні консультації, робота балінтовських груп взаємодопомоги педагогів та психолого-педагогічні консилиуми, на яких обговорювались ефективні форми й методи щодо формування атракції до однолітків серед підлітків; організувались педради-практикуми на тему: «Позитивне ставлення до підлітків як запорука формування атракції між ними», «Мотивація альтруїстичної поведінки в підлітковому віці», «Пріоритетні напрямки роботи класних керівників з формування атракції між підлітками».

Консультативно-просвітницька робота з практичними психологами включала такі форми діяльності: семінар-практикум «Розвиток здатності до позитивної співпраці з підлітками»; круглий стіл на тему «Підліток та його оточення»; майстер-клас по використанню сучасних технік та методів роботи психолога з підлітками; години обміну досвідом.

У межах розвивальної роботи з підлітками були проведені індивідуальні консультації, інформаційні повідомлення на теми: «Закони симпатії та дружби», «Довіра в дружніх стосунках»; модерації на теми: «Еталон справжнього друга», «Позитивна та негативна форма моєї поведінки»; анкетування; групові дискусії («Що таке прихильність?», «Ціннісне ставлення до однолітків»); воркшопи («Критерії привабливості», «Мотиви позитивних стосунків»); колажування, як спосіб творчого вияву особистих думок, переживань, вчинків («Дружба», «Мої ідеали») та робота з афірмаціями. Основним засобом розвивальної роботи став соціально-психологічний тренінг «Вчимося бути привабливими», який був покликаний збагатити уявлення підлітків про позитивні міжособистісні стосунки, формувати позитивне довірливо-ціннісне ставлення до однолітків, допомогти їм оволодіти своїми емоціями, шире проявляти їх та ефективно будувати позитивні стосунки з ровесниками. Вся програма тренінгу була розрахована на 12 занять, кожне з яких тривало 2 години. Кожне заняття містило в собі авторські або запозичені з інших джерел вправи (Л. Ф. Анн, О. В. Емельянова, Г. І. Макаричева, В. Г. Ромек, Е. В. Федосенко, О. І. Дедушка) та застосування таких основних тренінгових методів, як психологічні вправи, групові дискусії, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія, візуалізація, спрямовані на розвиток позитивних міжособистісних стосунків між підлітками.

Реалізація програми тренінгу передбачала три етапи. Перший – етап саморозкриття, який включав вступні вправи, присвячені знайомству учасників та створенню довірливої атмосфери у групі, основним напрямком роботи якого було емоційне об'єднання учасників групи та індивідуальне саморозкриття кожного з її учасників. Другий етап – розвиток компонентів атракції. Головною метою цього етапу було сприяння розвитку структурних компонентів атракції у підлітковому віці: когнітивного, емоційно-мотиваційного та поведінкового. Третій етап передбачав закріплення отриманих умінь та навичок щодо по-

кращення та гармонізації міжособистісних стосунків підлітків зі своїми однолітками.

Виконання запропонованих трьох видів комплексної роботи мало сприяти активізації психологічних умов оптимізації процесу формування атракції між підлітками, та, в свою чергу, позитивно впливати на розвиток атракції в підлітковому віці й обумовлювати підвищення сформованості атракції серед підлітків.

Таблиця 1
Кількісні показники рівнів сформованості атракції досліджуваних до та після проведення формувального експерименту (у %)

n=55

Рівні сформованості атракції	ЕГ		Ф* критерій Фішера	КГ		Ф* критерій Фішера
	до	після		до	після	
Високий	29,63	62,96	2,22*	10,72	14,29	0,41
Середній	51,85	29,63	1,68*	57,14	60,71	0,28
Низький	18,52	7,41	1,90*	32,14	25,00	0,59

Ф* – значуща достовірність розходжень між відсотковими показниками у двох групах.

З метою виявлення ефективності запропонованої нами програми було сформовано дві групи – експериментальна та контрольна. Експериментальна група складалася з 27 підлітків, контрольна група включила себе 28 осіб. Після впровадження програми було виявлено, що досліджувані експериментальної групи, порівняно з підлітками контрольної групи, продемонстрували вищий рівень сформованості атракції до однолітків. Порівняння емпіричних показників засвідчило наявність значущих позитивних змін у формуванні структурних

компонентів атракції підлітків експериментальної групи. Достовірність емпіричних даних перевірялася за критерієм кутового перетворення Фішера.

Як видно з табл. 1, в експериментальній групі збільшилися кількісні показники високого рівня сформованості атракції (з 29,63% до 62,96%), що свідчить про сформованість власних уявлень щодо позитивних стосунків з однолітками, диференціацію емоційних переживань та розвиток позитивної мотивації у взаєминах з об'єктами симпатії, підвищення ціннісного ставлення до себе та однолітків, зростання активності до позитивної взаємодії з однолітками. В зазначеній групі суттєво зменшилося число респондентів з середнім рівнем сформованості атракції (з 51,85% до 29,63%), зросла прихильність та позитивність стосунків досліджуваних та їхня толерантність до власних емоційних станів. Водночас зменшилися показники низького рівня сформованості атракції в досліджуваних підлітків (з 18,52% до 7,41%), які мали запозичені уявлення про позитивні стосунки та при взаємодії з однолітками керувалися переважно байдужістю й лише частковою готовністю втілювати в життя позитивні вчинки.

Висновки і пропозиції. Порівняння отриманих результатів в експериментальній групі до та після проведення формувального експерименту засвідчило, що визначені нами психологічні умови формування атракції до однолітків у підлітковому віці ефективно вплинули на процес розвитку позитивного довірливого ставлення підлітків до однолітків та розширення спектра їхніх позитивних емоційних переживань. Враховуючи результати проведеного формувального експерименту, доречно було б розробити методичні рекомендації для вчителів та практичних психологів щодо формування зазначеного особистісного утворення.

Список літератури:

1. Агачева Ю. А. Роль атракції у гармонійному розвитку молодшого школяра / Ю. А. Агачева // Превентивне виховання дітей та молоді: реалії та перспективи: матеріали обласної науково-методичної конференції (23 лютого 2010 року, Херсон) / за ред. С. О. Моїсеєва. – Херсон: РІПО, 2010. – С. 5-9.
2. Бихевиорально-когнитивная психотерапия детей и подростков / Под общ. ред. Ю. С. Шевченко. – СПб.: Речь, 2003. – 552 с.
3. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
4. Грецов А. Г. Эмоциональные отношения со сверстниками и психологические проблемы подростков: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Андрей Геннадьевич Грецов. – Санкт-Петербург, 2003. – 182 с.
5. Кленчу А. М. Емоційно-комунікативні особливості атрактивності та їх корекція у дівчат старшого юнацького віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Кленчу Аліна Миколаївна; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – О., 2011. – 20 с.
6. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К.: ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
7. Обозов Н. Н. Симпатия и притяжение / Н. Н. Обозов // Психология влияния. – СПб.: Питер, 2000 – С. 187-202.
8. Семиченко В. А. Психология общения / В. А. Семиченко. – К.: «Магістр-S», 1998. – С. 21.
9. Фомічова В. М. Проблема міжособистісної атракції в психології / В. М. Фомічова. – К.: Альтерпрес, 1998. – 96 с.
10. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.

Сердюк Н.И.

Бердянський державний педагогічний університет

ВЛИЯНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ АТТРАКЦИИ НА МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В статье выполнен теоретический анализ научных исследований межличностного общения в подростковом возрасте. Определены особенности проявления аттракции среди подростков. Выделены психологические условия формирования аттракции между подростками. Раскрыто программу психологической поддержки и социально-психологического тренинга формирования аттракции к сверстникам в подростковом возрасте. Представлены результаты внедрения предложенной работы, указывающие на положительное влияние психологических условий формирования аттракции на межличностные отношения подростков.

Ключевые слова: аттракция, дружба, межличностные отношения, симпатия, подростковый возраст.

Serdyuk N.I.

Berdyansk State Pedagogical University

THE IMPACT OF PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF ATTRACTION ON INTERPERSONAL RELATIONSHIPS ADOLESCENT

Summary

This article provides a theoretical analysis of research interpersonal communication in adolescence. The features of the manifestation of attraction among adolescents. Author determined psychological conditions of the attraction between teenagers. Program reveals psychological support and social and psychological training formation attractions to peers in adolescence. The results of the implementation of this work, indicating the positive effect of psychological conditions of formation attractions in interpersonal relationships teenagers.

Keywords: attraction, friendship, interpersonal attitude, sympathy, teenage age.